

bleiv longu avgjört við Dybbøl-skansa tann 18. apríl 1864, har tann preusiski herurin skuldi vísa restini av Europa, at teir ráddu yvir tí mest effektivu og modernaðu militermaskinuni í all-ari verðini. Tað var heilt ómøguligt hjá danskarum at verja seg móti tí preusisku militérteknisku yvirmaktini. Úrslitið bleiv sera dyrt fyri Danmark og eitt blóðbað fyri tann danska herin. Friðurin fórði við sær, at Danmark misti alt økið sunnanfyri Kongaánna við Kolding, og tað var væl meira enn Bismarck upprunaliga hevði kravt.

Stutt eftir bleiv tvídráttur millum Eysturríki og Preussen um býtið av donskum øki, og ein drúgv træta um, hvør ið skuldi ráða í tí megintýska felagsskapinum í Frankfurt.

Bismarck styrkir hesa tíðina nógv sína støðu millum teir norður- og miðaltýsku statirnar, meðan tey suður- og vesturtýsku londini eru skeptisk og bangin fyri motivum hansara. Teimum dáma ikki, at hann roynir at seta Eysturríki uttanfyri tann stóra felagsskapin.

Í mei mánaði 1866 er tað diplomatiska stríðið millum londini blivið so hvast, at Bismarck fær hervilig álop frá ultraliberalum, frankofilum og Eystur-ríkisvinum, sum vilja steðga hansara politikki. Hetta førir til beinleiðis lívs-vanda fyri Bismarck, tá ið ein attentat-maður í Berlin tann 7. mei um kvøldið kemur við renningarlopum aftaná Bismarcki, sum spákar á Unter den Linden. Maðurin, sum æt FERDINAND COHEN BLIND kom heilt undir liðina á Bismarcki og skjeyt eftir honum, men Otto var kvikur og tók mannin, sum kortini fekk skotið fleiri skot mest út í tóma luft, meðan Bismarck helt honum so fastliga inn at sær, at Cohen Blind bara fær peiggjað hjálparleyst við revolvaranum.

Henda episodan skapti bæði virð-ing og vælvild fyri Bismarcki, og tað var ógvuliga dúgliga skemtað við, at tann klombruti skot-maðurin siktaði í blindum, og so æt hann jú eisini BLIND. Hesin Ferdinand Blind var rheinlendarí, og Rheinland var ein av teimum frankofilu statunum, har fólki ikki dámdi tann kontanta uttanríkispoltikkin hjá Bismarcki, hvørki móti Eystur- ella Frankaríki. Bismarck kom undir læknahond, hóast hann ikki sjálvur ynskti tað; - hann slapp við skursli-sárum og skeiklaðum rivjabeinum. Sjálv't um tað ikki er dokumenterað, týðir ymiskt uppá, at hann hevur verið í skotbrynju, sum tað preusiska militerið kann hava útvegað honum í loyndum.

Summarið 1866 harðnaði tvídrátt-urin millum Eysturríki og Preussen, og tað fórði til so beiska ósemju, at Bismarck í juni mánaði beyð eysturrikarum av í einum "Blitzkrieg" og eftir fáum vikum sorlaði teirra herdeildir. Eftir henda skjóta sigur koyrði hann Eysturríki heilt burtur úr tí týska meginfelagsskapinum, men dikteraði kortini eysturrikarum ein mildan frið fyri ikki heilt at eyðmýkja teir, tí hann fekk brúk fyri teimum seinni.

Tey donsku hertogadømini blivu kortini heilt innlimaði í Preussen, meðan øll restin av týskum statum bara vóru statistar og ógvaðust um ta militeru preusisku arrogancuna. Men onkrir av teimum týsku smástatunum vóru eftirhondini imponeraðir og ikki sørt hugtiknir av Bismarcki og Preussen,

sum nú var blivin tann avgjört førandi militeri staturin í Europa.

Henda uttanríkispolitikkin kallaði Bismarck sjálvur fyri realpolitikk. Onnur kallaðu tað brutalan yvirgang og kyniskan maktpolitikk. Stutt áðrenn hesar hendingar bleiv hann eisini citeraður fyri at hava sagt: "Nicht durch Reden und Majoritätsbeschlüsse werden die großen Fragen der Zeit entschieden – sondern durch Eisen und Blut. Eftir hetta var hann nevndur "Der Eiserne Kanzler" (Jarnkanslarin).

Um eysturríkarar skal hann hava sagt, at teir vóru ikki "rættir" týskarar, tí landið var ein politisk fløkja og undarlig blanding av slaviskum og orientalskum fólkasløgum, sum aldrin kundu draga eina línu.

Eftir at hava sett Danmark og Eysturríki út úr tí uttanríkis-politiska spælinum, var tað bara Frankaríki, sum kundi tarna Bismarcki í hansara stórtýska fylkingarprojekti.

Leiðin móti stórtýskari fylking

Leiðin og málið hjá Bismarcki hevði jú leingi verið at fingið næstan allar týskar statir samladar í eitt ríki, men gamlar avtalur, alliancu-klausular og annar loyaltetur millum fleiri týskar statir og Frankaríki gjørdi, at Bismarck mátti ansa sær og passa sær løgir.

Hann hevði leingi ynskt eina mili-tera avgerð við Frankaríki, so hvør týskur statur skuldu sleppa undan fronskum bindingum, men tað skuldi bara ikki vera Preussen, sum beyð av. Hann vildi ikki styggja nakran týskan stat í føvningin á Napoleoni tí Triðja. Tessvegna mátti hann ansa eftir, at tann ósemjan og rivaliseringin, sum longu var millum londini alsamt harðn-aði, soleiðis at tað bleiv Frankaríki, sum stóð sum aggressor og beinleiðis leyp á. Hann ætlaði við smáum, men effektivum nálaprikum at provokera Frankaríki til kríggj.

Um várið 1870 kom tann strategiska løtan, við tað at Leopold prinsur, ein skyldmaður hjá tí preusiska konginum, Wilhelmi IV knappliga kundi arva ta sponsku trónuna, sum var blivin leys. Teir vóru báðir av Hohenzollern-ættini, sum ráddi í Preussen. Hesa arvafylgjuna vildi Frankaríki ikki góðkenna, tí Napoleon III føldi, at Frankaríki bleiv kleimt og umringað av Hohenzollern-ríkjum.

Napoleon III kravdi, at Leopold ikki tók av tilboðnum, men Frankaríki vildi eisini hava Wilhelm IV at garantera sær, at tað ongantið aftur skuldu stillast krøv um ta sponsku trónuna frá týskari síðu. Bismarck frætti telegrafiskt um ein sonderandi fund millum tann franska ambassadørin og Wilhelm IV, har málið hevði verið debatterað. Boðini í hesi fatalu depechu vildi Bismarck lata ta almennu pressuna fáa í censureraðum líki. Hann hevði pilkað varisliga við tekstina frá Wilhelmi kongi; - hann stytti og redigeraði telegrammið, uttan at broyta sjálv't høvudsinnihaldið, men kortini soleiðis, at tekstin fekk ein nógv hvassari dám og kundi tolkast, sum um tann franski ambassadørurin var eyðmýktur og næstan láturliggjòrdur av tí preusiska konginum. Hesa stytta depechu sendi hann so týskari pressu.

Tað sigst, at hetta saman við øðrum persónligum briksli var nógmikið til, at Napoleon tann Triðji sendi krígsboð til Preussen. Tað hevði Bismarck bíðað eftir leingi, og líkaleiðis generalarnir

Albrecht von Roon og Helmuth von Moltke, sum vóru væl fyrireikaðir. Tað tók Preussen og hinum týsku allieraðu bara nakrar fáar mánaðir at sigra yvir tí franska herinum, sum annars tá var ein tann størsti landherurin í verðini, men ikki hevði nærtil so tíðarhóskandi útgerð sum tær effektivu teknisku divisió nirnar hjá Roon og Moltke.

Frankaríki fekk 1871 ein jarnharðan frið við risastórari skaðabót og misti landspartarnar Alsace og Lorraine til Preussen.

Meðan friðarsamráðingarnar vóru, fór Bismarck alt fyri eitt at telva við teir týsku statirnar, bæði stórar og smáar um at fyllkja teir allar í eitt ríki. Summir av teimum, serliga suðurstaturin Bayern **við tí meira enn hálvøra Ludvígi II** á odda gjørdu tað við sera ringum tannabiti.Tað lukkaðist kortini Bismarcki at smíða, meðan tann psykologiska og taktiska løtan var, og semja teir allar samlar fyri fyrstu ferð í øldir, so at hann í tí hábærsliga speglsalinum í Versailles kundi boða, at Tað Týska Keisararíkið var endurreist. Harvið hevði Bismarck uttanríkispolitiskt uppnáað tað, hann í síni tíð, sum heilt ungur maður, hevði sett sær fyri. Kongurin av Preussen, Wilhelm IV bleiv nú Keisarin Wilhelm I av Týsklandi. Ministarapresidenturin Bismarck av Preussen bleiv nú Ríkis-kanslari av Tí týska Ríkinum. Hann fekk eisini lopið bæði Frankfurt, Hannover, München og Køln um, soleiðis at hann gjørdi tann preusiska høvuðsstaðin, men tann "týska útjaðarabýin" Berlin til høvuðsstað í Tí týska Keisara-ríkinum.

Wilhelm IV verður citeraður fyri at hava sagt, at tað var "strævið at vera keisari UNDIR einum kanslara sum Bismarck". Honum dámdi betri "bara" at vera kongur.

Realpolitikkur

Uttanríkispolitiskt er Bismarck allarhelst ein av teimum mest genialu telvarum, sum Europa hevur fostrað. Viðhvørt kunnu tiltøk hansara tykjast sum ekstremur brutalitetur, men vit mugu hava í huga, at Bismarck telvaði eftir ísakøldum logikki og soleiðis var internationalur maktpolitikkur defineraður um tað mundið. Bæði Frankaríki, England og aðrir koloni-svangir statir vóru um akkurát somu tíð, sum Bismarck "manipuleraði" við européiskum londum, í ferð við at býta alt Afrika sínámillum í eini kyn-iskari eyðræning, sum teir kallaðu imperialismu. Teirra herferðir kostaðu nógvar ferðir fleiri mannalív, enn øll kríggini hjá Bismarcki tilsamans. Tey européisku kríggini hjá Bismarcki vórðu "bara" førd móti soldatum og herdeildum, aldri móti civilum fólki. Men herferðirnar hjá koloniveldunum kostaðu ofta fleiri civilum, enn militerum lívið. Teir vóru eirindaleysir eisini móti kvinnum og børnum.

Aftaná 1871 roynir Bismarck at konsolidera seg, og hann dugir væl at skapa ymsar ad hoc-alliancur, sum alla tíðina hava til endamáls at steðga franskari ella aðrari revanchismu. Hann ynskir og miðar móti friði í Europa. Aftaná tað russiskt-turkiska kríggið er Bismarck oddamaður á eini víðagitnari Balkan-kongress í Berlin 1878, har tey flestu européisku londini eru umboðað. Hóast Bismarck á hesi kongress fær Eysturríki í sín part og roynir at fáa normaliserað tey desperatu viðurskiftini á Balkan, fær

hann eitt skifti Rusland sum figginda.

Men so brúkar hann afturfyri øll tey komandi árinu at nærkast Ruslandi aftur, og tað lukkast honum í 1887 at fáa retablerað tað gomlu triplealliancuna við Rusland og Eysturríki. Tað var eitt diplomatiskt meistarastykki,sum eftirmenn hansara ikki forstóðu og vanrøktaðu. Tað hevði alta tíðina verið eitt ófrávikiligt dogmi fyri Bis-marck, at Týskland mátti ikki fáa eitt tveyfrontskríggi, og tí skuldi man ikki vera óklárur vi bæði Rusland og Frankaríki í senn.

Innanlendis er hann eisini prag-matiskur í fyrstani og skiftir ofta sínar konservativu vinir út við teir nationalliberalu, men hann møðist av kompromis-loysnum. . Hann fær liberalan stuðul til sitt kulturstríð við ta katólsku kirkjuna, sum hann heldur vera for ráðaríka. Hann vildi ikki góðkenna, at hon var óheft av tí týska statinum, men heft sunnanfyri Alpurnar av Pávanum.

Hann er ofta í beiskum stríð við tað socialdemokratisku arbeðararørsluna, sum hann heldur vera for radikala í sínum krøvum.

Men kortini er hann soambivalentur, at hann hevur empatiskan ans fyri socialum ábøtum. Hann var nevniliga illa við av tí armóð, sum ráddi í tí eingilsku arbeðarafjöldini, og hann vildi ikki hava, at týskir proletarar skuldu verða líka so neyðstaddir, sum teirra eingilsku lagsbrøður. Tessvegna tekur hann socialistarnar á bóli, og hann fær alt Europa at stúrsa við, tá ið hann knappliga í 1880´ unum setir eina av verðsins fyrstu sociallógum í verk. Eftir hesi modernaðu lóg skal staturin tryggja allar borgarar móti sjúku, vanlukku, elli og invaliditeti (avlamni). Hetta kom socialdemokratum dáttliga við, men tað bøtti kortini nógv um viðurskiftini við tann pragmatiska kanslaran eina tíð, men stutt eftir harðnaði stríðið aftur, tí Bismarck vildi ikki hava, at løn ella onnur vilkor á arbeidsplássum skuldu skipast við lóg. Hann andøvdi harðliga móti øllum fakfelagspolitikki við eini sonevndari socialistlóg, sum skapti hatur í arbeðara-fjöldini.

Annars fekk hann skapt optimal kor fyri týskan stórintustri, sum lukreraði uppá ta veldugu kapital-innspræning, sum tær fronsku krígs-bøturnar góvu. Hann og tann týski stórfinansurin útvegaðu arbeiði til tær allarflestu hendur. Framleiðslan á teimum týsku verksmiðjunum bleiv so stór, at bæði eingilskar og franskar fabrikkir royndu at gera tiltøk, sum beinleiðis foraðu innflytan av týskum vørum.

Tað fórði við sær, at Bismarck vildi hava onnur eksotisk marknaðarøki til týskan industri. Men tað kravdi ein flota, og higartil hevði Preussen verið ein kontinentalmakt. Men Bismarck hevði fingið fleiri havnir frá Danmark, og hann fór tí skjótt undir at byggja ein modernaðan flota, sum skuldi liggja í Kiel. Tann týska marinan verður eftir stuttari tíð millum tær størstu í Europa, men hon liggur mest í Eystursjónum, so tað er langt at sigla tí Atlantshavið. Men Bismarck var ikki ráðaleysur. Hann fær projekterað eina kanal, sum skal sambinda høvini báðu megin tað júsku hálvoyнна. Arbeiðið fer í gongd 1886 og kanalin fær navnið Nord-Ostsee Kanal. Men hetta arbeiðið bleiv kortini ikki liðugt fyrr enn 5 ár eftir, at hann var farin frá sum kanslari.

Endabresturin:

Um várið 1888 doyði keisarin Wilhelm I av Týsklandi, sum eisini var Wilhelm IV av Preussen, og nakrar fáar mánaðir bleiv so sonurin Friðrikkur keisari, men hann var sera sjúkur og livdi bara stutta tíð eftir trónarskifti. Eftirmaður hansara bleiv sonurin Wilhelm II, sum alto var abbasonur tann fyrsta keisaran. Hann kom rættiliga skjótt í hvassa andstøðu til Bismarck, sum næstan slett ikki tímdi at lurta eftir tí yngra. Tey persónligu viðurskiftini teirra millum versnaðu alsamt, m.a. tí at Wilhelm lætst at hava nógv radikalari sosial sjónarmið, enn Bismarck. Keisarin tosaði um at forbetra korini í bæði jarn- og kolanámum. Hann var eisini rúkandi ósamdur við Bismarck um socialistlógirnar, so hann argumenteraði næstan sum ein forklæddur socialdemokratur móti Bismarcki.

Á sumri 1890 vóru teir blivnir so óklárir, at Bismarck valdi at siga seg úr starvi, men reelt bleiv hann koyrdur frá. Tá hevði tað eingilska blaðið Punch eina verðinskenda tekning, har man sær Týskland sum eitt stórt skip, og loðsurin Bismarck fer frá borði.

Sjálv't um tann ungi keisarin hevði modernaði social sjónarmið, hevði hann slett ikki format til at stýra Týsklandi, uttan Bismarck.

Keisarin Wilhelm II stýrði Týsklandi sum einum skipi heilt UTTAN LODS millum lúnskar boðar og sker. Meginparturin av tí dogmatiska uttanríkispolitikkinum, sum Bismarck hevði laðað grundina undir, var skjótt máaður burtur av stutt-skygdum eftir-monnum.

Tað eru summir søgumenn, sum halda, at Tað Fyrsta Verðinskriggið ikki hevði komið, um dogmurnar hjá Bismarcki vóru bókstavliga fylgdar. Men tað eru eisini teir, sum geva tí kyniska realpolitikkinum hjá Bismarcki skyldina fyri, at vit finga hetta sama kríggið.

Í dag eru teir flestu samdir um, at hvørki av sjónarmiðunum eru eftirfarandi, tí tann politiski kultururin á Bismarcks døgum var somikið nógv øðrvísi, at hann kann ikki metast eftir nútíðar normum og hugsan. Realpolitikarin Bismarck var tann allarseinasti statsmaðurin, sum skapti sín heilt egna politikkk og í síni knúsandi telving sá nógv fleiri leikir fram enn øll hini, og tí vanvirdi tíðar-krevjandi demokratiskan polemikk.

Tá ið hann hevði hugsað seg lidnan, "forhandlaði" hann helst ikki meira; hann handlaði!

Fáir mans hava uppøst fólka fjöld-irnar í síni sam tíð, sum hann gjørdi. Tey allarflestu høvdu sterkar meiningar um hann og nógv beinleiðis dyrkaðu hann; Bismarck var antin ovurhonds beundraður ella inniliga hataður. Tað gav at býta, tá ið hann fylti 80 ár í 1895. Ein lítil fylking av týskum ríkisdagsmonnum høvdu ætlað at hátíðarhildið dagin, men meirilutin í Ríkisdegnum hvepti seg og noktaði at fagna tí gomlu kempuni.

Bismarck doyði í 1898. Tey síðstu árinu sat hann á góðsinum Friedtsruh og skrivaði sína ævisøgu, GEDANKEN UND ERINNERUNGEN. Hon er eitt litterert meistaraverk, men er sjálvandi subjektiv, sum alt annað sjálvbiografiskt tilfar. Kortini hevur hon stórt søguligt kelduvirði fyri tey, sum vilja vita, hvussu Bismarck hugsaði.